

CONSIDERAȚII ASUPRA RAPORTURILOR DINTRE SEMANTICĂ, LOGICĂ ȘI ONTOLOGIE

Doina BUTIURCĂ

Abstract

There is a significance that corresponds to any sign, whose intermediary is always an ascertain sense. Without sense, without the thought to voice, we cannot reach the truth.

Sens și formă. Două sunt aspectele pe care comunicarea cu ajutorul limbajului articulat le implică: *sensul* degajat (conținutul) și *forma* (materialul fonetic și grafic) prin care înțelesul se materializează. Forma înlesnește, în comunicare, exprimarea conținutului de la subiectul-vorbitor la ascultător. Formaliștii sunt de acord că identitatea unei forme lingvistice este asigurată de identitatea materialului acustic din care este alcătuită. Dar, așa cum s-a mai spus - este necesar să avem în vedere faptul că două forme lingvistice (foneme, lexeme, text) nu se suprapun perfect, din punct de vedere acustic. Ceea ce pare a reprezenta fonem identic, lexem identic în plan acustic, nu este în fapt, identic în două ocurențe diferite: *cere* (formă arhaică) și *cere* (formă acceptată de normă), *pere* și *pere*. Din punct de vedere acustic, cele două serii de exemple nu sunt identice în sincronie și cu atât mai puțin în diacronie, numai că în pofida acestui fapt, *pere* și *pere* sunt două contexte fonetice care denumesc același lucru, exprimă același concept și conservă aceeași semnificație. Ceea ce face din formele date acel „ceva identic” este aceeași semnificație dobândită prin legătura semantică cu un *designatum* unic.

Substanță și formă. Fără a se situa pe pozițiile formalistilor sau pe cele ale apărătorilor conținutului, Ferdinand de Saussure formulează o nouă teorie fundamentată pe structura duală a semnului lingvistic, sinteză între semnificat și semnificant (un semn este „o ființă dublă constituită dintr-o serie de silabe, în măsura în care i se acordă o semnificație determinată”). Această teorie că limba este expresie și conținut a fost susținută și în lingvistica post-saussureană.

Considerându-se adeptul și continuatorul lui Saussure, Hjelmslev intuia în limbă „o formă, nu o substanță”, în care sunetul, sensul ca substanță, nu au importanță prin ele însele¹. Această substanță poate fi fonică, grafică, gestuală - la nivelul semnificanțelor - și are o pondere mai mare decât la Saussure. Adevărată existență au, în viziunea lui Hjelmslev, „valorile” abstracte ale termenilor (opuși prin relațiile lor reciproce), iar „sensul amorf, substanța conținutului însuși „formată” se văd îndepărtate”.² Lingvistul concepe dihotomia saussureană semnificat – semnificant ca o opoziție a două planuri având o *substanță* și o *formă*. Există o formă și o substanță a conținutului, o formă și o substanță a expresiei. Atât substanța expresiei (fonică), cât și aceea a conținutului (gândirea) este exterioară limbii și în concluzie, nu interesează lingvistica.

Limbă-gândire-sens. Relația dintre conținut și formă în limbă este de o mare complexitate și rezultă atât din raportul cu gândirea, cât și din natura duală, materială și ideală a limbii.

În ceea ce privește raportul limbă - gândire, esențiale rămân următoarele trei aspecte: gândirea nu reprezintă conținutul limbii și nici limba nu este forma gândirii; gândirea este formulată și fixată prin limbă, își găsește expresia prin limbă, dar limba nu exprimă prin excelență, gândirea.

Limba și gândirea se împletesc într-o unitate indestructibilă, condiționată de raporturile comune cu activitatea cerebrală, pe fundamentele dezvoltării sociale (constituie „una dintre verigile conexiunii universale a fenomenelor”³). Esența însăși a celor două fenomene este condiționată reciproc, fapt ce a determinat confundarea lor în diferite epoci ale evoluției cunoașterii (grecii foloseau pentru ambele concepte termenul de *logos*; lingvistica și filozofia secolelor următoare le situează într-un raport de subordonare, mai cu seamă, limba față de gândire, începând de la filozofia lui Aristotel și până la Gramatica de la Port- Royal). Raporturile conținut- formă și gândire- limbă nu se suprapun, ci se intercondiționează: deși nu poate fi conținut al limbii, gândirea o condiționează. Limba la rândul ei, cu toate că nu este formă a gândirii, îi condiționează structurarea. Gândirea este un fenomen social cu un conținut propriu, ce rezultă din funcția sa centrală de a reflecta realitatea în forma logică a noțiunilor, judecăților și a raționamentelor. Dar noțiunile, judecățile și raționamentele nu au existență de sine stătătoare, în afara limbii. Noțiunea „lume” nu se poate constitui, fixa și exprima în afara cuvântului „lume”. Aceasta trebuie înțeleasă ca un rezultat al unui proces de reflectare a realității, prin două dintre cele cinci operații mintale (analiza, compararea, abstractizarea, sinteza generalizarea), abstractizarea și generalizarea. Sunt operații posibile numai prin cuvânt, proces consubstanțial convertirii noțiunii în sens (prin intrarea conceptului în relație cu o imagine acustică). Iată ce scria Benveniste: „...ceea ce numim astfel,” „ceea ce vrem să spunem” sau „ce avem în minte” sau „gândurile noastre” sau oricum altcumva, este un conținut de gândire foarte greu de definit în sine, dar caracterizat de intenționalitate sau de structură psihică. Acest conținut dobândește formă de la limbă și prin limbă, tiparul oricărei exprimări posibile, numai atunci când este enunțat; nu poate nici să se disocieze de ea și nici să o depășească.”⁴

Relația dintre gândire și limbă, în general, dintre noțiune și sens, în particular, se înscrie în dialectica raportului dintre conținut și formă, așa cum a fost teoretizată în filozofia lui Hegel: „În opoziția dintre formă și conținut trebuie să reținem ca esențial faptul că niciodată conținutul nu este lipsit de formă, ci are o formă în el însuși, după cum forma îi este ceva exterior. Avem aici dedublarea formei, care, pe de o parte, ca reflectantă în sine este conținutul, pe de alta, ca nereflectantă în sine, este existența exterioară, indiferentă față de conținut. În sine avem aici raportul absolut al conținutului și formei, anume preschimbarea unuia în celălalt, astfel încât conținutul nu este decât preschimbarea formei în conținut, iar forma nu este decât preschimbarea conținutului în formă”⁵ Prin faptul că organizează gândirea, limba devine conținut. Strânsa interdependență dintre limbă și gândire, în cadrul raportului conținut- formă ar putea fi ilustrată grafic prin două pătrate care se întretaie. Zona de interferență ilustrează procesul de transformare a limbii din formă în conținut. Limba nu este „învelișul” exterior al gândirii, forma acesteia. Ea se naște ca formă din conținutul pe care i-l dă gândirea, când o organizează. Gândirea organizată și exteriorizată formează conținutul limbii: omul se gândește pe sine și gândește lumea în care trăiește prin limbă, comunică despre sine și despre lume, prin gândire: „Nici un tip de limbă nu poate prin sine însuși și independent – nota Benveniste – să favorizeze sau să împiedice activitatea minții(...)Posibilitatea gândirii este legată de facultatea limbajului: limba este o structură informată de semnificație, iar gândirea presupune manipularea semnelor limbii.”⁶

Conținutul gândirii (substanța, în terminologia lui Hjelmslev) face parte din limbă, se înscrie în conținutul acesteia, care este planul semantic. Rămân exterioare limbii reflectarea lumii obiectelor, procesul de abstractizare și generalizare, realizat prin noțiuni.

Planul *semantic* al limbii nu trebuie confundat cu sensul ce rezultă din convertirea noțiunii, având în vedere faptul că raportul limbii se află într-o sferă mai amplă cu lumea obiectivă, prin conștiință. Există câteva trepte de evoluție a noțiunii de sens, de studiul cărora s-a ocupat Sorin Stati.

Prin *sens*, lingvistica a înțeles, inițial, conținutul lexical al unui cuvânt, apoi a adăugat așa-numitele sensuri gramaticale, sensuri „afective.” Logicienii realizează distincția între sensul cuvântului și sensul propoziției (judecătii). În aceste categorii de definiții, lingvistul observa că sensul lexical nu se referă la sens ca parte componentă a unui cuvânt, ci la „ceva exterior” cuvântului, o entitate de natură extralingvistică, pe care stoicii o numeau *tynekhanon*, iar lingvistica modernă îi spune semnificație. Referirea are în vedere definiția lucrului, iar aceasta depășește analiza conținutului semnului. Iată ce scria Hjelmslev: „Lingvistul, care trebuie să studieze raportul dintre nume și lucru, ar trebui să fie primul care să evite confundarea lor.”⁷

A doua categorie de definiții ale sensului are în vedere ideea, conceptul, noțiunea semnificată. Sensul nu se suprapune noțiunii. În *Esen I*, J. Looke susținea faptul că semnele țin locul ideilor, dar în același loc gânditorul aducea completarea: „ideile pe care le reprezintă sunt propria lor semnificație nemijlocită.” Recunoaștem în nuce concepția saussureană conform căreia semnul lingvistic se definește prin două laturi – imaginea acustică și sensul – ambele având un caracter psihic. „Asociaționismul lui Looke- nota Alexandru Toșa – concepe independent ideea (semnificația), dar cu virtuți de cuplare, de conectare: uzul cuvintelor se raportează la o conexiune între idei și sunete articulate.”⁸ Humboldt a exprimat cu claritate relația dintre *cuvinte* și *noțiuni*: „Prin cuvinte înțelegem semnele noțiunilor (...) În întregul domeniu al lucrurilor de desemnat prin limbă se deosebesc în esență două specii: obiectele sau conceptele și relațiile generale care se pot lega cu multe dintre cele dintâi, fie pentru a desemna noi obiecte sau concepte, fie pentru înlănțuirea vorbirii”⁹. Convertirea noțiunii în sens se realizează într-o oscilație reversibilă între concept și reprezentare. Se convertesc apoi, în sensuri sau în componente semantice numai anumite atitudini, relații între obiecte, stări afective și de voință...care determină organizarea nivelului semantic înțeles ca expresie a convergenței tuturor sensurilor (lexicale, morfologice, relaționale, categoriale).

Sensul nu poate fi definit prin noțiune nici datorită faptului că nu toate cuvintele exprimă noțiuni (numele proprii, prepozițiile, conjuncțiile și interjecțiile). Chiar și în cazul cuvintelor cărora le corespund noțiuni „identificarea sensului cu noțiunea, a unei categorii lingvistice cu o categorie logică trebuie pusă sub semnul întrebării”¹⁰.

Întregul sistem lexical este sistemul conceptelor, iar acestea au „o valoare universală”. Limba s-a constituit din momentul în care structurile sonore emise din instinct au început să dezvolte o dimensiune psihică. Limba nu se identifică nici într-un fel cu o structurare sonoră sau alta și nici nu o conține. Ea se impune ca reflectare la nivelul conștiinței, a structurii sonore convertită într-un semnificant corespunzător unui semnificat, împreună cu care constituie semnificația. Raportul dintre formă și conținut în limbă este indisolubil legat de raportul dintre concept, ca dimensiune spirituală (ce rezultă din reflectarea lumii obiective în conștiință) și imagine acustică, existent în structura semnului lingvistic. Grație acestui punct de convergență, gândirea devine *substanță* (Hjelmslev), conținut semantic, iar fluxul sonor, formă de manifestare a acestui conținut, la nivelul *expresiei*.

Asimetria conținut - formă. Suprapusă, parțial, gândirii, pe care o convertește în conținut semantic, și parțial, structurii sonore pe care o convertește în expresie, limba se impune ca identitate duală, cu organizare proprie în plan semantic și în planul expresiei. După dezvoltarea celei de a doua articulații, conștiința lingvistică a vorbitorului simte fluxul sonor ca pe un complex de sunete alcătuitoare, cu valoare minimală. Relativa independență pe care o dobândește în raport cu fluxul semantic este una de organizare, iar faptul este în măsură să evidențieze asimetria dintre planul semantic și cel al expresiei. Dacă deosebirile semantice se reflectă la modul absolut în conștiința vorbitorului, cele sonore sunt de natura unor unități minimale: *mac* se opune lui *lac* la nivel semantic, prin totalitatea elementelor ce definesc prin gândire, cele două concepte pe care sensul cuvintelor le însumează (*mac* aparține regnului vegetal, *lac*, regnului mineral). Sub aspectul structurii sonore, diferențele se poziționează numai

la nivelul primei unități minimale, fonemele *m* și respectiv, *l*, ca și în cazul cuvintelor *rac- sac*, *mat- lat*, *casă – masă* etc. Există și situații în care deosebirile semantice se impun printr-o singură trăsătură, iar cele sonore sunt absolute pentru conștiința vorbitorului: *om- lume*, *arbor- pădure*, *bărbat- femeie*. În cazul semnelor lingvistice complexe (alcătuite cu morfeme, prefixe, sufixe) latura sonoră se detașează de structura fonetică, însumându-se corpusului morfologic. În aceste situații se produce motivarea parțială a relației interne dintre semnificat și semnificant. Așa, de pildă, dacă în cazul substantivului *student*, planul expresiei rămâne nemotivat în raport cu planul semantic (legătura dintre semnificat și semnificant este arbitrară, în termenii lui Saussure), în cazul formei de feminin *studentă*, legătura care asociază semnificantul semnificatului este motivată morfematic. Aceeași situație avem pentru verbul a *reflecta* (nemotivat sub aspectul relației interne dintre semnificat și semnificant, dintre cuvânt și planul referențial) și forma de gerunziu, *reflectând*, motivată morfematic (motivare parțială, ca și în cazul substantivului *studentă*).

Există o asimetrie între planul expresiei și planul semantic, necesară nu numai dezvoltării funcției semiotice a limbii, ci și relației de interdependență dintre cele două planuri. Această asimetrie este expresia oscilației semnului lingvistic între caracterul arbitrar, existent în planul intern (între semnificat și semnificant) și caracterul motivat al raportului dintre semnificantul morfologic și semnificat. Este nota distinctivă a limbilor naționale.

Independența planului expresiei față de planul semantic este motivată prin natura concretă, materială. Iată câteva exemple oferite de limbile romanice: pentru a exprima timpurile compuse, limba franceză folosește în planul expresiei, un mare număr de combinații fonice și morfologice, asociate cu un număr de unități detașabile, în formele compuse (perifrazele verbale pentru viitor, din limba franceză, sunt alcătuite cu semiauxiliarul *aller*, la indicativ prezent, urmat de un infinitiv (le futur proche): *vous allez revoir*). Din imperfectul indicativ al aceluiași verb urmat de un infinitiv, se formează tot un viitor apropiat, care exprimă însă o acțiune ce urmează să se producă la scurt timp față de un trecut: *doit dire* (era pe punctul să spună). Unitatea detașabilă este întotdeauna verbul de conjugat la infinitiv.

Și perifrazele construite cu verbul *venir* (urmat de prepoziția *de* și un infinitiv) pentru a exprima trecutul apropiat (le passé récent) sunt ilustrative pentru asimetria dintre planul expresiei și planul semantic: *je viens de lui téléphoner* (Tocmai i-am telefonat). În limba română, această structură compusă corespunde perfectului compus, însoțit de un adverb de timp.

Timpului *mai mult ca perfect* din limba română, realizat sintetic, îi corespunde în limba franceză tot un trecut apropiat, format analitic printr-o perifrază ce cuprinde verbul *venir* la imperfect indicativ, urmat de prepoziția *de* și de un infinitiv: *je venais de rentrer...* (tocmai mă întorsesem). Și în cazul timpurilor supracompuse, planul expresiei - ca formă de exprimare a conținutului semantic de care se deosebește prin natură - se caracterizează printr-o organizare proprie: trecutul supracompus al modului indicativ se formează din perfectul compus al verbului *avoir* urmat de participiul trecut al verbului propriu - zis (*j`ai eu travaillé*) tot așa, cum mai mult ca perfectul supracompus este alcătuit din mai mult ca perfectul verbului *avoir*, urmat de participiu (*j`avais eu travaillé*).

Nici limba italiană nu reprezintă o excepție în ceea ce privește independența planului expresiei în raport cu nivelul semantic (cu verbele auxiliare *essere* și *avere*, conjugate la indicativ imperfect și participiul trecut al verbului de conjugat se formează mai mult ca perfectul: *io avevo trovato, noi eravamo partiti*)

La nivelul semnelor lingvistice simple, elementele minimale își impun specificul individual și individualizator, certificându-și existența prin relațiile de opoziție pe care le stabilesc și le condiționează, în scopul realizării semnificațiilor: *bob- lob*; *pară- sară- bară*. Formele date spre exemplificare există ca semne lingvistice și datorită faptului că la nivelul expresiei sunt diferite,

deosebesc semnele lingvistice între ele. (Complexul sonor – exterior limbii- cauzează aceste diferențe.)

Principiul activ al funcționării limbii ca sistem de semne îl constituie diferențele de la nivelul expresiei. Trei sunt nivelele pe care se organizează planul intern al expresiei: nivelul *unităților fonice* minimale; nivelul *unităților morfologice* (de structură), care cuprinde elemente purtătoare de sensuri virtuale (Saussure le includea în *langue*) ce compun semnele lingvistice complexe, purtătoare de sensuri reale (radical + afixe etc.); nivelul *unităților prozodice* – accentul, intonația s.a.m.d.- nu este purtător de sens prin sine însuși, dar în corelație cu nivelul fonetic produce modificări la nivelul semantic al semnelor (hăină, haină).

Planul unităților fonice minimale cuprinde elemente neutre din punct de vedere al sensului. Rolul acestora este de a forma semnificantul semnelor purtătoare de sens, în cea de-a doua articulare a limbajului¹¹. Excepția de la caracterul neutru o reprezintă utilizarea fonemelor în metalimbaj („Un *i* era suficient.”) Planul unităților morfologice și cel al unităților prozodice structurează nivelul fonematic. Într-un complex sonor de tipul: *comedie*, accentul din planul unităților determină mutații directe în plan semantic: *comedie* (specie a genului dramatic), *comédie* (bâlci). Și intonația determină mutații directe în plan semantic, în contexte de tipul: *acru* / *acrrru*; *gol* / *gool* sau *motor* / *motooor* !

Planul semantic reprezintă o sumă de categorii de sensuri (lexicale, gramaticale), fiecare impunându-se prin propriul său conținut, printr-o identitate specifică. Este motivul pentru care semantica apare ca ramură a științei limbii încă din secolul al XIX. Părintele ei a fost Bréal(1888), care a creat termenul de semantică. Cu trei ani mai înainte (1880) Hermann Paul, în cele treizeci de pagini consacrate modificărilor de sens, clasează evoluțiile semantice având în vedere tradiția retoricii antice (abstractizare, concretizare, specializare, generalizare, metaforă, eufemism, litotă). Semantica tradițională a avut ca sferă de preocupări explicarea cauzelor care au dus la schimbările de sens, din două perspective: cauze externe (modificările produse la nivelul civilizației, dispariția, apariția și transformarea unor obiecte) și cauze interne (opозиția dintre omonime, sinonime). Etapa structuralistă a semanticii lingvistice implică studiul sensurilor lexicale.

La nivel *semantic*, diferențele dintre limbi își au izvorul în raporturile dintre *reprezentare* și *concept*, în constituirea fiecărui idiom ca și în relațiile dintre multiplele variante de sensuri. Sensurile *timpurilor verbale* din limba română, de pildă, diferă de cele din limba latină, datorită organizării diferite, în plan paradigmatic, grație opozițiilor determinate de modul în care cele două limbi concep categoria aspectului.

Genul reflectă diferit caracteristicile la ființe, fenomene ori obiecte, în limbile vechi (unde se realiza opoziția animat – inanimat) și în limbile moderne, care marchează diferența între masculin și feminin. Deosebiri impun și metamorfozele determinate de o anumită „forma mentis” (la începuturile civilizației multe obiecte, lucruri erau considerate ființe animate, erau personificate), de forma internă a limbii. În acest sens, Humboldt și-a formulat ideile într-o manieră originală. Limba structurează realitatea înconjurătoare în cuvinte, exprimă concepția noastră despre lume. Cei dintâi vorbitori au denumit realitatea au și conceptualizat-o. Așa de pildă, astrul nopții, *luna*, a fost conceptualizat în două moduri diferite, în Antichitatea greco-latină. Dacă în limba greacă, *luna* reprezenta din punct de vedere semantic, o unitate de măsură a timpului, în latină cuvântul „*luna*” conceptualiza „luminătoarea”, „cea care luminează”. La fel și cuvântul „*lucefăr*”. Având ca etimon latinescul „*lucifer*”, românescul *lucefăr* a moștenit înțelesul de „aducător de lumină”, „aducător de lumina zilei”, spre deosebire de celelalte limbi romanice (italiană, franceză), unde comunitățile au conferit termenului sensul de „diavol”. Poemul „*Lucefărul*” rămâne intraductibil din acest punct de vedere, în limbile franceză și italiană, datorită opozițiilor semantice pe care cele două idiomuri le stabilesc cu limba română. Categoria morfologică a genului nu este identică de la un idiom la altul. Substantivul „*luna*”

este în limba latină de genul feminin, iar „soare”, de genul masculin. În limbile germanice însă, luna „aparține genului masculin, iar substantivul „soare”, genului feminin.

Sensuri diferite de gen există și în interiorul aceleși limbi. Se vorbește despre un gen natural (care stabilește corespondențe între forma cuvântului și trăsăturile obiectului desemnat) și un gen gramatical (nu presupune corespondențe între forma cuvântului și obiectul desemnat). Gramatica Academiei lua în discuție categoria *arhigenului* (aplicabil „la substantivele care acceptă exclusiv unul dintre contextele nespecifice de gen, comune clasei masculinelor și neutrelor sau femininelor și neutrelor”, având paradigma incompletă „prin absența, fie a formei de plural, fie a formei de singular”)¹². Substantivele care se înscriu în categoria arhigenului condensează în sfera lor semantică ambii termeni ai opoziției masculin- feminin și nu trebuie confundate cu cele aparținând clasei de substantive epicene: *copil* (prin hiponimele *băiat*, *fată* se realizează actualizarea termenilor opoziției, posibilitate care nu există în cazul substantivelor epicene.) A se compara: *părinte* (tată- mamă) substantiv inclus în categoria arhigenului, cu *veveriță*, substantiv epicen. Dumitru Irimia aduce în discuție categoria *ambigenului*, identificabil în condițiile în care „pluralul nu corespunde direct singularului ci rezultă din dominarea masculinului asupra femininului”¹³: studenți (un student- o studentă), frați (un frate- o soră). Există situații în care genul gramatical nu corespunde cu genul natural, fiind neutre în raport cu planul semantic al genului natural: *animal*, *dobitoc*. Se vorbește și despre un *gen personal*, în cazul substantivelor (proprii sau comune) caracterizate prin „trăsătura lexical- semantică + uman și substantive proprii denumind viețuitoare”¹⁴ Planul semantic al acestor substantive este marcat de o serie de trăsături distinctive, de ordin *fonetic* (Anca - Ancăi), *morfologic* (sunt incompatibile cu sensul de plural: Andrei, Maria, Ioana) și *sintactic* (substantivele proprii se impun prin caracterul impropriu al poziției de regent).

Și sensurile de *număr* sunt diferite în limbile care gândesc lumea în funcție doar de singular și plural, față de limbile care o gândesc prin raportare la singular, dual, trial și plural. Reflectând cantitatea de obiecte, însușiri, acțiuni sau identități desemnate de forma semnului lingvistic, numărul se impune ca marcă distinctivă prin dimensiunea sa semantică, directă, obiectivă. Forma de plural reflectă lingvistic, „existența în pluralitate a obiectului extralingvistic denumit prin cuvânt.” (Dumitru Irimia). Din punct de vedere semantic, unele substantive nu cunosc opoziția singular- plural, ci dezvoltă numai sensul de singular (*singularia tantum*) sau numai sensul de plural (*pluralia tantum*). Aparțin clasei semantice de *singularia tantum*: bunătațe, gândire, aer, lapte, gimnastică, lună, flămânzilă. *Pluralia tantum*: icre, moaște, pantaloni, Carpați. Gramaticile fac referire la categoria *arhinumărului*, specifică substantivelor defectiv de număr, care se disting „prin trăsătura semantică „discontinuu:” sfecclă, strugure.” Prin utilizările frecvente în limbajul uzual, acestea se încadrează în seria substantivelor *singularia tantum* (ceapă, pâine) sau în seria *pluralia tantum*, având posibilitatea de a fi actualizate în interiorul opoziției singular- plural (struguri: un strugure – doi struguri; cartofi: un cartof- doi cartofi). Sensul „maturitate” este în limba română altul decât într-o limbă arabă sau africană, fapt explicabil prin modul particular de implicare a reprezentării în concept. Tot grație acestei relații, sensul românescului *fereastră* diferă de sensul sp. *ventana*.

Sensurile de *caz* sunt diferite sub aspect diacronic și sincron. În indo- europeană comună categoria gramaticală a cazului se întemeiază pe opozițiile interne dintre opt termeni corelativi (nominativ, vocativ, acuzativ, genitiv, dativ, ablativ, locativ și instrumental). Conținutul semantic al acestei categorii cunoaște și opoziția *concret- abstract*. Unii cercetători sunt de părere că, în general, cazurile cu o semnificație *concretă* ar fi apărut primele (locativ, ablativ și instrumental), iar cazurile *abstracte*- nominativ, acuzativ) au apărut ulterior. Pe baza cazurilor cu semnificații concrete s-au format cazurile cu valori mixte. Sorin Stati consideră că filiația sensurilor fiecărui caz este imposibil de reconstituit până la apariția primelor texte.

Limba latină ca și majoritatea limbilor înrudite marchează aceleași funcții sintactice, la nivelul enunțului, însă cu forme mai puține decât indo-europeana. Există un sincretism al formelor cazuale care s-a manifestat în toate situațiile: acuzativul îndeplinea și funcția de subiect în propozițiile complete infinitivale, iar ablativul putea fi subiect al ablativului absolut. Nominativul îndeplinea funcția de atribut. Forma de ablativ, construită analitic, era sincretică pentru foarte multe valori sintactice.

În limba română, categoria gramaticală a cazului se întemeiază pe opozițiile interne dintre cinci termeni corelativi: nominativ, acuzativ, genitiv, dativ, vocativ. Forma de nominativ nearticulat este termenul neutru al categoriei din planul limbii.

Gramatica Academiei aduce în discuție existența unui al șaselea caz, „numit cazul locativ, caz temporal, caz direct sau caz neutru” care „are în vedere formele substantivale” ce „acceptă substituția cu pronumele personale”. Dar având în vedere posibilitatea de substituție a unora dintre substantivele de acest tip prin adverbe, adică schimbarea valorii gramaticale a substantivului (în „Așteaptă ore întregi” „ore” poate fi înlocuit cu adverbul „mult” „Așteaptă mult”) autorii sunt de părere că sensul denominativ este atenuat, fapt ce determină „neparticiparea la opozițiile de număr, caz și determinare”¹⁵

Și sensul de *timp*, categorie gramaticală universală diferă din punct de vedere semantic. Există timpuri „noționale” (Otto Jespersen) și „timpuri gramaticale”, înțelese ca expresie lingvistică a timpului noțional. Nivelul semantic al timpului gramatical diferă de la un idiom la altul, în funcție de caracterul specific al desfășurării relației timp noțional – timp gramatical, orientat de dubla natură (deictică și sintactică) a categoriei gramaticale a timpului și „de complementaritate cu alte două categorii gramaticale, *aspectul și modul*, „expresie a perspectivei în care înscrie subiectul- vorbitor acest raport” (Dumitru Irimia). Natura dublă a timpului gramatical își găsește expresia, la nivel semantic, în alte două categorii: timpuri absolute, de natură deictică și timpuri relative, prin excelență sintactice. Timpurile *absolute* se definesc prin raportare la momentul vorbirii (prezent, viitor, perfect simplu, perfect compus), iar timpurile relative se definesc numai prin raportare la un alt moment, din trecut (viitor anterior). Lingvistica aduce în discuție și alte categorii structurale: timpuri primare (formate cu un singur sufix), timpuri secundare (formate cu două afixe), timpuri compuse (formate cu verbe auxiliare), timpuri simple (fără verbe auxiliare). Repartizarea semnificațiilor se realizează pe întinderea semnificanților (semnului din limba franceză, *bénéficier* îi corespunde în italiană *beneficiare*, dar și semnul complex, *godere di un privilegio*, în română *a beneficia s.a.m.d.*)

BIBLIOGRAFIE SELECTIVA

- Benveniste E., Probleme de lingvistică generală**, vol.I, trad. de Lucia Magdalena Dumitru, Universitas, 2000
- Cârâc S Ioan, Introducere în semantica propoziției**, Editura Științifică, București, 1991
- Aurel Codoban, Semn și interpretare**, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001
- Coșeriu E., Introducere în lingvistică**, trad. De Elena Ardeleanu și Eugenia Borcilă, Editura Echinox, Cluj, 1995
- Jakobson Roman, Essais de linguistique générale**, Editions de Minuit, Paris, 1963, trad. fr, N. Ruwet
- Manoliu Manea Maria, Structuralismul lingvistic**, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973
- Mounin G., Istoria lingvisticii**, traducere și postfață de Constantin Dominte, Paideia, 1999, București
- Robins, R. H., Scurtă istorie a lingvisticii**, trad. din limba engleză de Dana Ligia Ilin și Mihaela Leaț, Polirom, Iași, 2002

Saussure Ferdinand de, **Curs de lingvistică generală**, Polirom, Iași, 1998, traducere și cuvânt înainte Irina Izverna Tarabac
Stati Sorin, **Interferențe lingvistice**, Editura științifică, București, 1971
Toșa, Alexandru, **Efemeride**, Editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2004
Vasiliu Emanuel, **Elemente de filozofie a limbajului**, Editura Academiei Române, București, 1995

Filozofia

Hegel, **Enciclopedia...**, partea I- **Logica**, București, 1962
Herder, Johann Gottfried, **Scrieri**, trad. și prefață Cristina Petrescu, Editura Univers, București, 1973
Humboldt, apud vol. **Semiotică și filozofie**, texte de referință, Editura Didactică și Pedagogică, R. A. București, 1998
Kant, **Despre frumos și bine**, vol I- II, selecție Ion, Ianoși, B P T , Editura Minerva, București, 1981

NOTE:

¹ apud E. Vasiliu, *op. cit.*..., pag. 39

² Mounin, *op. cit.*..., pag. 240

³ Alexandru Toșa, *op. cit.*..., pag. 347

⁴ E. Benveniste, *op. cit.*..., pag. 97

⁵ Hegel, **Enciclopedia...**, partea I- **Logica**, București, 1962, pag. 247

⁶ Benveniste, *op. cit.*..., pag. 72

⁷ Hjelmslev, *op. cit.*, pag. 76

⁸ Alexandru Toșa, *op. cit.*, pag. 482

⁹ Humboldt, apud vol. **Semiotică și filozofie, texte de referință**, Editura Didactică și Pedagogică, R. A. București, 1998, pag. 34-38

¹⁰ Sorin Stati, *op. cit.*, pag. 198

¹¹ „prima articulare” – opinează Martinet- este aceea „conform căreia orice fapt de experiență, orice nevoi pe care dorim să le facem cunoscute altuia, sunt analizate într- un șir de unități înzestrate fiecare cu o formă vocală și cu un înțeles. Dacă sufăr de dureri de cap, pot să mă manifest prin strigăte. Acestea pot fi involuntare, ținând de domeniul fiziologiei...” strigătele nu pot constitui o „comunicare lingvistică. Fiecare strigăt este neanalizabil și corespunde ansamblului neanalizat al senzației dureroase”(pag. 32).

¹² Apud **Gramatica limbii române I**..., 2005, pag. 64

¹³ Dumitru Irimia, **Gramatica limbii române**, Polirom, 2000, Iași, pag. 48

¹⁴ *Ibidem*..., pag. 50

¹⁵ **Gramatica limbii române I**... 2005, pag. 71